

İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ

ÜNİTE 8

MOBİL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ: BAĞLANMANIN SINIRLARI
Ayça MUTLUCAN

MOBİL İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ: BAĞLANMANIN SINIRLARI

- **20.Y.Y ortalarında** mikro-elektronik alanında yaşanan çok önemli nuluşlarla ivmelenen dönüşümler, toplumların yaşamında bilgi ve iletişim teknolojilerini (**BİT**) vazgeçilmez bir konuma yerleştirirken, insanın iletişim etkinliği de tartışılmaz biçimde çeşitlendi,karmaşıklaştı.
- **Söz gelimi bilgi toplumu** olarak nitelendirilen gelişmiş toplumlarda BİT, yaşanan toplumsal/kültürel değişimin ve ekonomik üretim-tüketim zincirinin itici gücü haline gelirken, bu süreci kıydan izlemek durumunda kalan coğrafyalarda ve topluluklarda değişimin etkisi görece yüzeysel kaldı.
- **2000'lere gelindiğinde** beklenmedik gelişmeler olmuştur. Geçen on yıllık zaman diliminde 1990'larda çizilen sosyolojik resim radikal değişikliklere uğradı, küresel boyutta yaşanan gelişmeler yeniden okunmayı gerektiren farklı gerçekliklerin ortaya çıkmasına neden oldu.
 - **Örneğin, gelişmekte olan ülkeler** 2000-2003 yılları arasında mobil teknoloji pazarının %60'ını oluşturdu.
 - **Digital teknolojilere** erişimde farklı öbekler, toplumlar ve bölgeler arasında kendini gösteren digital uçurum yalnızca sabit telefon hatlarında ve mobil teknolojilerinde değil, İnternet temelli teknolojilerde de ciddi bir gerileme eğilimi gösterdi.
- **Digital uçurum:** Genel olarak, varsıllar ile yoksullar, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler, beyazlar ile siyahlar, erkekler ile kadınlar, gençler ile yaşlılar, kentliler ile kırsallarda yaşayanlar, fiziksel olarak yeterli olanlar ile engelliler, İngilizce konuşanlar ile diğer dilleri konuşanlar arasında, yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşım ve bu teknolojileri kullanımda ortaya çıkan farklılıklar ve uçurumlar, bu kavram ile ifade edilmektedir.
- **Dahası** beslenme gibi en temel insani gereksinimler konusunda yakıcı sorunlarla mücadele eden, açlık ve yoksulluğun kalıcı toplumsal sorunlara dönüştüğü coğrafyalarda iletişim teknolojileri, bireylerin "*temel ihtiyaçlar*" listesinde hızla üst sıralara tırmandı.
- **Mobil iletişim teknolojileri:** İnsanın sabit bir mekana bağımlı olmaksızın, dilediği zaman, dilediği yerde, özgürce iletişim kurma düşünüyü hayata geçiren teknolojidir.

"Tarihin Kesintilerinde" İletişim ve Teknolojik Belirlenimcilik

- **Bilgi toplumu ve ağ toplumu** üzerine yayımladığı çalışmalarıyla bilinen İspanyol sosyolog **Manuel Castells**, *Ağ Toplumunun Yükselişi* kitabında "*Hangi devrim?*" sorusuna yanıt ararken, içinde yaşadığımız değişimi önemsememiz gerektiğini anımsatır.
- **Söz gelimi iletişim teknolojileri alanında** yaşanan gelişmeleri toplumsal örgütlenmenin ve dönüşümün başat değişkeni olarak tanımlayan kuramcılardan **Harold Innis, McLuhan, Walter Ong, Joshua Meyrowiz, Neil Postman ya da Castells** gibi isimlere göre, medya-toplum kültür ilişkisini açıklayabilmenin yolu, iletişim yöntemlerini değişikliğe uğratan ve yaygın olarak kullanılan araçların işleyiş mekanizmalarının çözümlenmesinden geçer.
 - Bu yaklaşımın **teknolojik belirlenimci** bir bakış açısı benimsediklerini hatırlatmakta fayda var.
 - **Araç-odaklı** bu yaklaşım içerisinde **McLuhan** gibi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin insanlık tarihinde devrimsel birer adım olarak nitelendiren ve bu gelişmelerin bireysel, toplumsal ve küresel ölçekte bir dizi olumlu gelişmeye öncülük ettiğini ileri süren kuramcılar olduğu kadar, kitle iletişim teknolojilerinin sorunlu yönlerine odaklananlarda vardır.

- **Örneğin Postman**, tv'nin gerek bir iletişim ortamı, gerekse işleyiş mekanizması açısından yıkıcı bir öze sahip olduğunu ileri sürer.
 - **Postman'a göre 20. Y.y'ın** en etkili kitle iletişim aracı olan tv, kültürel açıdan son derece yoksul bir içeriğe hizmet eden ve demokratik süreçleri bozulmaya uğratan bir iletişim biçimini dayatır.
- **Meyrowiz de** tv'nin çocukluğun yol olmasına neden olduğunu ileri sürer.
 - **Kendilerine ait** bir dünya elde eden çocuklar, tv'nin çocuk ve yetişkin dünyalarını bir arada sunan içerikleri karşısında bu özerk alanı yitirme tehlikesi içindedir.
 - **Tv, çocuk ve yetişkin arasındaki** çizginin silikleşmesine neden olmuştur.
- **Teknolojik belirlenimci yaklaşım**, oldukça önemli katkılarına karşın, sınırlı bir bakış açısına hizmet etmekle eleştirilir.
 - **Toplumsal olguları açıklarken** indirgemeci bir anlayıştan beslendiğini ileri sürüyorlardı.
- **Söz gelimi televizyonun** kültürel bir form olduğunu, dolayısıyla içinde yer aldı kültürden soyutlanamayacağını ileri süren **Raymond Williams'a** göre **teknolojinin**, onun üretildiği, kullanıldığı, tüketildiği toplumsal, kültürel ve politik bağlam içerisinde irdelenmesigerekliyor.
- **McKenzie ve Waczman** gibi araştırmacılar da teknolojinin doğrusal bir gelişim çizgisi izlediğini ileri süren görüşlere ve teknolojik belirlenimci yaklaşıma karşı çıkarak, teknolojik bir yeniliğin üretim sürecinde pek çok teknoloji dışı etkinin belirleyici olduğunu ileri sürüyorlar.
 - **Teknolojinin toplumsal şekillenmesi** olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre, herhangi bir teknoloji, onun üretilmesini ve geliştirilmesini sağlayan bir dizi toplumsal, kurumsal, ekonomik ve kültürel seçimden bağımsız düşünülemez.

Teknolojik Belirlenimci Yaklaşım ve Yeni İletişim Teknolojileri

- **Buckingham** bilgisayarların doğrudan toplumla bağ kurmaksızın, bir bakıma özerk bir gelişim çizgisi izlediğini, insanlık üzerinde dışarıdan etkide bulunduğunu gözlemliyor.
- **Castells de**, yeni iletişim teknolojilerinin, özellikle internetin toplumsal morfolojiyi yeniden yapılandırma gücü üzerine ampirik ve sosyolojik gözlemlerde bulunuyor, insanlığın, çağdaş kapitalist toplumlardan başlayarak, *"ağ toplumuna"* doğru evrildiğini ileri sürüyor.
 - **Ancak Castells** mobil iletişim teknolojilerine dair çalışmalarında, teknolojinin toplumsal olarak kullanımında ortaya çıkan farklılıkların da altını çiziyorlar.
- **Yeni iletişim teknolojileri**, yeni kaygılar yaratabiliyor. Bir örnek verelim: Modern toplumlarda ve kent yaşamının karmaşası içinde bireylerarası samimi ilişkilerin giderek önemini yitirdiği argümanı sıkça dile getirilir.
- **McPherson ve Putnam** gibi araştırmacılar, iletişim teknolojilerinin yoğun biçimde kullanıldığı ABD'de, 2000'li yıllara gelindiğinde sosyal ağların/ilişkilerin ciddi biçimde gerilediğini, sosyal sermayede önemli bir düşüşün yaşandığını öne sürüyorlar.
 - **Sosyal Sermaye: Bourdie'nün ifadesinde** sosyal sermaye, mevcut ya da potansiyel bir takım kaynakların ve olanakların, karşılıklı olarak birbirlerini tanıyan, yakın ilişki halinde olan kişiler arasındaki kurumsallaşmış, dayanıklı ağlara bağlı olarak kümelenmesidir.
- **Katz** ise tersini düşünmektedir: Bu görüşe göre, 2000'li yıllar, bireylerarası ilişkilerde yüz yüze iletişim gerilerken, etkileşimli iletişim teknolojilerinin giderek ağırlık kazandığı, mobil telefon, e-posta, SMS, Facebook, Twitter, MySpace gibi hizmetlerin yaygınlaştığı yıllardır.
 - **Söz konusu teknolojilerin** yeni bir yakınlık/samimiyet tanımı ve kurgusu inşa ettiğini, söz konusu teknolojilerin toplumsal birlikteliği zayıflatmak bir yana, teşvik ettiğini söylemek mümkün.

- **Yeni bilgi ve teknolojilerinin ürettiği** kaygıların altını çizen **Vincent Miller**, *Digital Kültürü Anlamak* kitabında, bir süre Williams'ın izinden gidiyor.
 - **Miller**, Williams'ın tv üzerine çözümlemelerine atıfta bulunarak, bir takım bilimsel ve teknik araştırmaların sonunda icat edilen bir araç olarak televizyonun haber ve eğlence endüstrisini tümüyle değiştiren gücünü; toplumsal ilişkiler üzerindeki beklenmedik etkilerini; ailenin ve günlük yaşamın bir parçasına dönüşme serüvenini; gerçekliğe ve dünyanın kalanına dair algımızı değiştirme potansiyelini sıralar.
- **Gülseren Adaklı**, bu panoramaya eleştirel bir mesafeden bakmamız gerektiğini anımsatır.
- **Evgeny Morozov'da** *Net Yanılsaması: İnternet Bizi Nasıl Özgürleştirmez* kitabında, internet'e atfedilen demokratik öz ve özgürleşim potansiyelinin gerçeği-ya da en azından gerçekliğin bazı boyutlarını- yansıtmaktan uzak olduğunu ileri sürer.
- **Castells**: *"İnsanların, kurumların ve iş dünyasının, anekdot düzeyindeki gözlemlere ve yaşanan gelişmelere dair sorunlu yaklaşımlara yaslanarak akıllarına geleni dile getiren ve vaatlerde bulunan gelecek bilimcilerin ve hayalperestlerin dayanksız kehanetlerinden yeterince zarar gördüğü"* bir süreçte, akademik çalışmaların mevcut duruma dair somut verilerine dayanmak, anlamlı bir çıkış noktası olabilir.

Mobil Telefon: Lüks Üretim Araçları Listesinden, İhtiyaçlar Listesine

- **Mobil telefonla** ilk kez karşılaştığımızda kamusal alanda veya topluluk içinde mobil telefonla konuşmak görgü kurallarına aykırı sayılıyordu ama bugün bu durum tamamen değişmiştir.
- **Ito ve Okabe de** mobil telefonlar ve sosyal pratikler (uygulamalar) arasındaki ilişkiye odaklanırken, yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı kaygılara ve önerdiği tekno-sosyal uygulamalara dikkat çekiyorlar.
- **GSM**: Bugün Global System for Mobile Communication(Mobil iletişim için küresel sistem) kavramı yerine kullanılır.
 - **Gsm**, Groupe Special Mobile'in kısaltmasıdır.
 - **Gsm**, Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsü tarafından, analog telefonlardan dijital telefon teknolojisine geçişte standartlaşmayı sağlamak amacıyla üretilen, ortak bir ölçütlere dayalı bir sistemdir.
 - **Avrupa'da ve dünyanın belirli** bölgelerinde mobil iletişimi mümkün kılan GSM, küresel olarak varlığını sürdüren iç temel kablosuz iletişim sisteminden biridir(*TDMA, CDMA ve GSM*).
- **1993** yılında gelişmekte olan ülkelerde toplam mobil telefon aboneliği **3 milyon** iken, bu rakam on yıl sonra, **2003** yılında **608 milyona** ulaştı.
- **2000** yılında gelişmekte olan ülkelerde mobil telefon aboneliği dünyadaki toplam aboneliğin **%30'unu** oluştururken, **2004** yılında bu rakam **%50'ye**, **2007** yılında ise **%70'e** çıktı.
- **Kısaca** on yıl gibi kısa bir sürede, lüks tüketim harcamalarından çıkıp(mobil telefon) temel ihtiyaçlar listesine girmiştir.
- **Dünya bankası tarafından yayımlanan 2009** yılı sonuçlarına göre mobil telefon sahipliğinde *Çin, Hindistan, Endonezya, Pakistan, Vietnam, Tayland* gibi ülkeleri içine alan Asya kıtası lider konumda bulunuyor.
- **Türkiye'de mobil telefonun, 2008** yılı itibarıyla diğer iletişim teknolojilerinin tamamını geride bırakarak **%87,2** rakamına ulaşmış olması; özellikle kentsel ve kırsal alanda sırasıyla **%89,8** ve **%82,2** olan oranların birbirine yakınlığı, mobil telefonun sadece kentli ve ekonomik gelir

seviyesi görece yüksek kesimlerde değil, toplumun genelinde önemli bir gereksinim olarak algılandığını gösteriyor.

- **Katz ve Aakhus**, teknolojinin toplumsal olarak inşa edildiği görüşüne karşı çıkarak, mobil telefonların, bu teknolojiyi kullanan farklı bireyler ve toplumlar arasında, uzamdan bağımsız, ortak bir zaman algısına dayalı, yeni ve evrensel bir ruhun, bir tür **Apparatgeist**'in gelişmesine yol açtığını ileri sürerler.
 - **Apparatgeist** kuramı: Mobil teknolojiler ve toplumsal etkileri üzerine çalışmalarıyla bilinen Katz ve Aakhus aracın yalnızca o teknolojinin tasarımını değil, aynı zamanda bu teknolojiyi kullanan, kullanmayan ve karşı olanları da etkileyen evrensel bir ruhu olduğunu ileri sürer.
- **Kuşkusuz**, söz konusu teknolojilere erişimde ülkeler ve toplumlar arasında farklılıklar bulunuyor. **Castells'in araştırması, söz konusu farklılıkların beş(5) ana başlık altında toplandığını ileri sürer.**
 - Ekonomik etkenler,
 - Coğrafi özellikler,
 - Endüstriyel etkenler,
 - Hükümetlerin gösterdikleri çabalar.

Mobil Telefonlar, Kablosuz İletişim ve İnternet

- **Terry Flew, New Media: Introduction (Yeni Medya)** adlı çalışmasının merkezinde, "yoğun, her an her yerde var olabilen ve küresel bir sosyo-teknik ağ olarak internet'in bulunduğunu ifade eder.
- **Flew**, internetin politik anlamda da son derece işlevsel olduğunu, esnel ve akışkan ağlar sayesinde, yeni iktidar, direniş ve aktivizm(eylemcilik) biçimlerinin üretilebildiğini, böylece hükümetlerden, partilerden ya da geleneksel haber medyasından oluşan kurumsal otoritenin müesses alanlarına karşı önemli bir medya okuma fırsatı doğurduğunu ileri sürer.
- **Castells'in** kavramsallaştırdığı "**ağ toplumu**" içerisinde kablosuz internet, insanın ekonomik, kültürel ve politik etkinliklerinin ayrılmaz ve mobil bir parçasına dönüşüyor.
- **Birey, Barry Wellman'ın ağlaşmış bireysellik tanımlarını doğrular** biçimde, bireysel tercihlerin şekillendirdiği, mobil bir iletişim modelini benimsiyor.
- **Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin (ITU) verileri:**
 - **2010** sonrasında internet'e erişimde bir masaüstü bilgisayar yerine, kendi mobil telefonlarını kullanarak ulaşan kişi sayısı artacak; **geniş-bant** aboneliği dünya genelinde bir milyarı aşacak,
 - **Gelecek beş yıllık** süreçte ise internet'e bir mobil telefon ya da dizüstü bilgisayar aracılığıyla erişim oranı, masaüstü bilgisayarla erişim oranını geçecek.
 - **2010** yılı itibarıyla 3G hizmetinden yararlanan abone sayısı, şimdiden **340 milyonu** geçiyor; bir yıl içerisinde mobil telefonlarından nete bağlananların sayısı **yarım milyarı** geçiyor,
 - **İsveç, norveç, Ukrayna ve ABD** gibi ülkelerde, her an her yerden daha güvenli biçimde bağlanabilmeyi ve ağ üzerinden sağlanan hizmetlerin tümüne yüksek kaliteli görüntü, ses ve veri akışıyla sunmayı hedefleyen 4G teknolojisine ilgi artıyor.
- **TÜİK verileri:**
 - **Türkiye'de 2008 yılında** mobil telefon sahipliğinin **65 milyonu** geçtiği,

- **2007-2011 yılları** arasında üç yıl gibi bir sürede internete erişimin yaklaşık %20'den **%43'e yükseldiğini,**
- **Hanelerin %40'a** yakınının genişbant internet imkanına sahip olduğunu,
- **İnternetin en çok** çevrimiçi haber, gazete,dergi okuma, müzik dinleme, e –posta yollama, sağlıkla ilgili bilgi arama, web siteleri aracılığıyla toplumsal ve siyasal konular ile ilgili görüş okuma/paylaşma, mal ve hizmetler hakkında bilgiler arama için kullanıldığını göz önüne aldığımızda,
- **Bütün bu hizmetleri** tek bir araç-mobil telefon- üzerinde toplamayı başaran bir teknolojinin yaygınlaşması için en azından dinamik bir toplumsal ilginin hazır olduğunu ileri sürmek yanlış olmaz.
- **Geniş bant(broadband):** Diğer telekomünikasyon araçlarına ve sinyal türlerine göre frekansların daha geniş bir bant üzerinden taşındığı, bu nedenle aynı sürede daha fazla bilginin/enformasyonun iletilebilmesine olanak tanıyan sistemlerdir.

Mobil Teknolojiler ve Gençlik Kültürü

- **Araştırmacılar,** pek çok ülkelerde gençlerin mobil teknolojilerle karmaşık ancak son derece yakın bir ilişki içerisinde olduklarını, bu ilişkinin doğmakta olan yeni bir kültüre de zemin hazırladıklarını ileri sürüyorlar.
- **Diğer yaş öbekleri ile karşılaştırıldıklarında** yeni iletişim teknolojilerine çok daha hızlı bir şekilde adapte(uyum sağlayabilen) olabilen gençler, teknolojiyi günlük yaşamlarına çok farklı biçimlerde uygulama becerisi gösteriyorlar.
- **Türkiye'de de** bilgisayar kullananlar arasında 16-24 yaş arası gençler **%67,7** gibi yüksek bir oranla en geniş kesimi oluşturmaktadır.
- **Mobil teknolojilerin ve internetin sosyal tüketimine odaklanan çalışmalar,** bu teknolojilerin tekvik ettiği bireyselleşmenin, bireyin kendini dış/sosyal dünyadan yalıtılması anlamına gelmediğini ileri sürüyor: Ağ toplumuyla birlikte değişmekte olan, sosyalleşme örüntülerinin kendisidir.

Dünyanın Öteki Yüzünde Mobil İletişim

Mobil Teknolojiler ve Gelişen Dünya

- **Jensen** Hindistan'da balıkçılık piyasasındaki asimetrik bilgi akışı sorununun **GSM teknolojisi** sayesinde büyük ölçüde çözülebildiğine işaret ediyor.
- **Myhr,** Tanzanya'da balıkçılıkla uğraşanların mobil telefon sayesinde anında bilgi akışı sağlayabildiklerini, böylece pazarlık olanaklarının arttığını gösteriyor.
- **Malezya, tayland ve Endonezya'da** yaşanan örnekler, yeni iletişim teknolojilerinin doğal afetler sırasında ve sonrasında gerekli yardımın iletilebilmesinde yaşamsal önemi olduğunu gösteriyor.
- **Tacci, UNESCO** aracılığıyla, yoksulluğun en yakıcı düzeyde deneyimlendiği dokuz bölgede (*Hindistan, Sri Lanka, bangladeş, vd.*) çocuklar ve kadınların iletişim teknolojileriyle ilişkilerine odaklanan etnografik bir çalışma gerçekleştirdi.
 - **Çalışma sonunda,** bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoksulların, marjinalleştirilen ve toplumsal olarak dışlanan kesimlerin sorunlarını dile getirebilmelerinde çok önemli işlevler üstlenemediği gözlemlendi.

- **Türkiye’de yoksulların** gündelik yaşamlarında yeni iletişim teknolojilerinin rolüne odaklanan yakın dönem çalışmalar, mobil telefon ve internetin yoksulların günlük yaşamında kritik öneme sahip olduğunu gösteriyor.
 - **İnternetin** gündelik yaşamı organize(düzenlemek) etmek, esnek iş olanakları hakkında bilgi vermek/almak, kendi sosyal ağlarıyla bağlantı kurmak, iletişim maliyetlerini düşürmek, eğitim, eğlence, haber, bilgiye erişmek, dış dünyayla/kamusal alanla iletişim kurmak gibi çeşitli gerekçelerle kullandıklarını gösteriyor.
- **Donner**, bize bir başka önemli ilkeyi anımsatıyor: Ticari etkinliklerin genelinde olduğu üzere, daha geniş ekonomik kaynaklara sahip olanlar, mobil teknolojileri de daha etkili biçimde kullanma potansiyeline sahip olacaklardır. Dolayısıyla mobil teknolojiler, toplumun farklı kesimleri arasındaki farkın giderilmesinden çok, uçurumun artmasına da katkıda bulunabilir.

FİNAL ÜNİTE SONU

